

**Univerzitet u Kragujevcu
Fakultet medicinskih nauka
Univerzitetski klinički centar Kragujevac
Centar za radijacionu onkologiju**

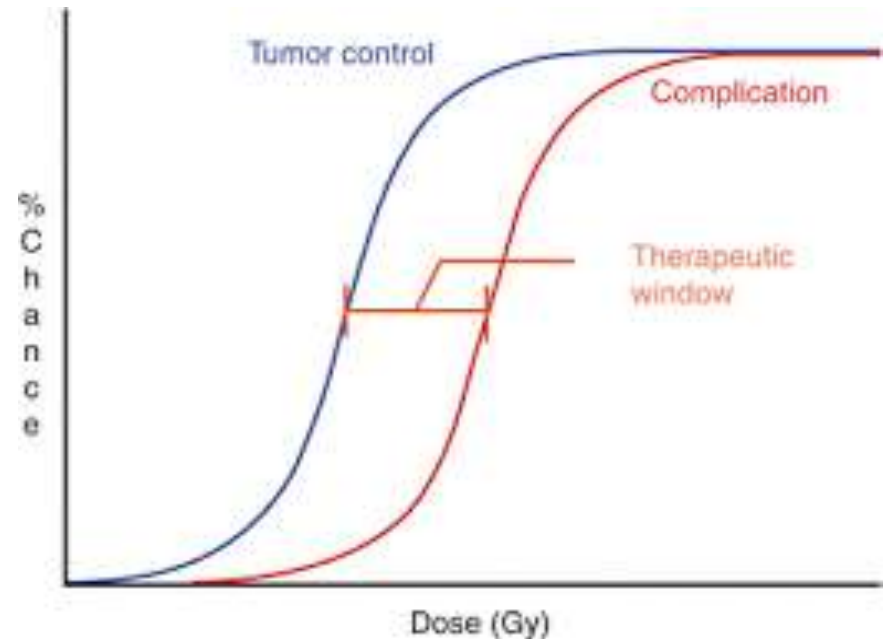
Komplikacije zračne terapije

**Doc. dr Marija Živković Radojević
Doc. dr Neda Milosavljević**

Kragujevac, 2023. godine

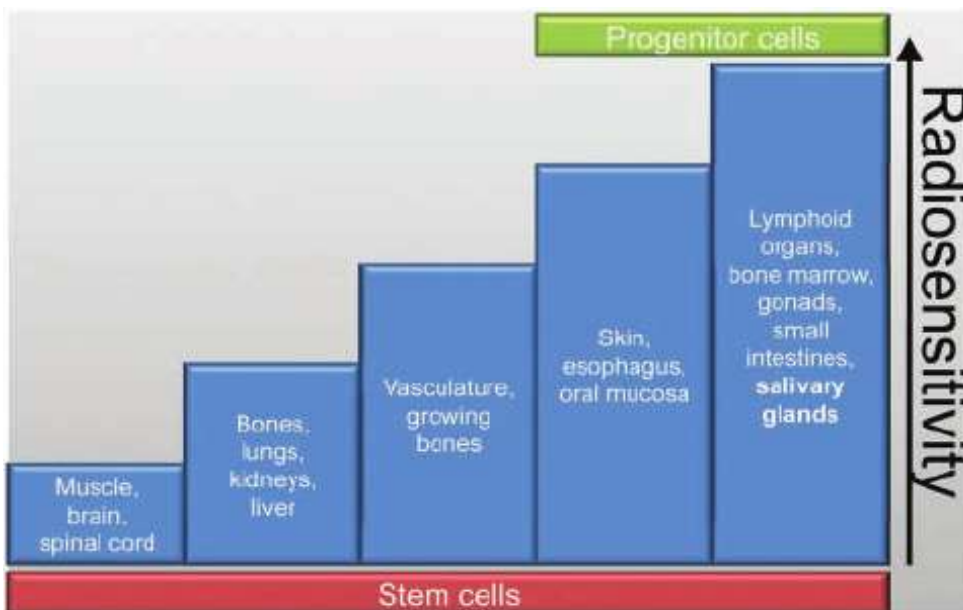
Radioterapija - osnovni postulati primene

Visoko precizne radioterapijske tehnike omogućavaju preciznu isporuku doze na ciljne volumene, uz maksimalnu poštedu organa od rizika.

Radiosenzitivnost tkiva

- **Radiosenzitivna tkiva:** limfociti, limfoblasti, koštna srž, epitel gastrointestinalnog trakta, germinativne ćelije
- **Relativno radiosenzitivna tkiva:** epitel kože, endotel krvnih sudova, pljuvačne žlezde, kosti i hrskavice tokom perioda rasta, konjunktive, kornea
- **Radiorezistentna tkiva:** štitasta žlezda, pankreas, hipofiza, nabubrežna žlezda, zrela kost i hrskavica, mišići i mozak

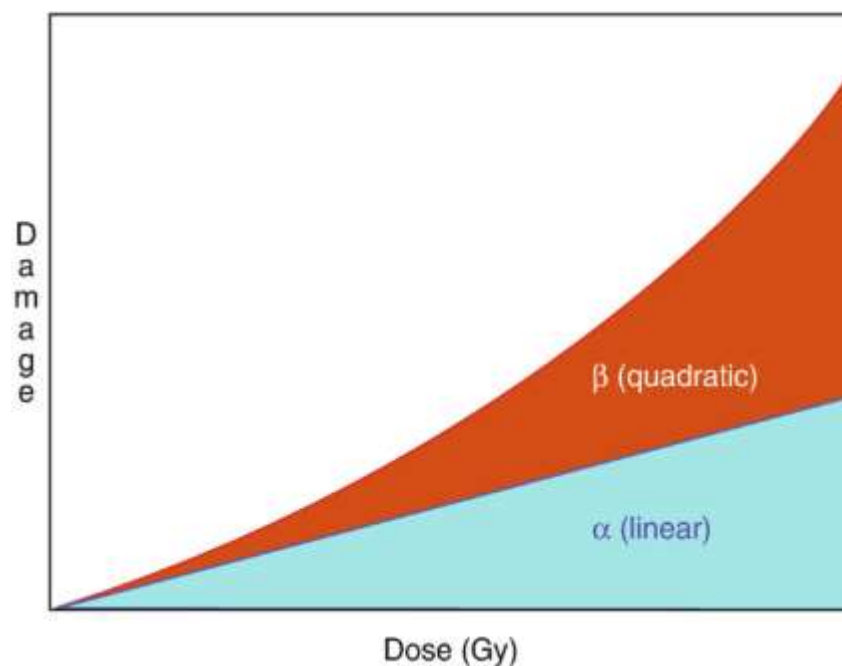

Radiosenzitivnost normalnog tkiva zavisi od:

- kinetike ćelijskog ciklusa
- mitotskog ponašanja ćelije
- stepena diferencijacije ćelije

Efikasnost radioterapije vs. radijaciona toksičnost

- Faktor vreme - doza - frakcija (TDF)
- Volumen ozračenog tkiva

Tolerantna doza

Obezbeđuje željene efekte radioterapije uz prihvatljiv nivo toksičnosti

Minimalna tolerantna doza 5/5 – stopa verovatnoće teških komplikacija 5% u prvih 5 godina nakon radioterapije

Maksimalna tolerantna doza 50/5 - stopa verovatnoće teških komplikacija 50% u prvih 5 godina nakon radioterapije.

Normal Tissue Tolerance to Therapeutic Irradiation

Organ	TD _{5/5} Volume			TD _{50/5} Volume			Selected End Point
	1/3	2/3	3/3	1/3	2/3	3/3	
Kidney	50	30	23	—	40	28	Clinical nephritis
Brain	60	50	45	75	65	60	Necrosis, infarction
Brainstem	60	53	50	—	—	65	Necrosis, infarction
Spinal cord	5 cm: 50	10 cm: 50	20 cm: 47	5 cm: 70	10 cm: 70	20 cm: —	Myelitis, necrosis
Lung	45	30	17.5	65	40	24.5	Pneumonitis
Heart	60	45	40	70	55	50	Pericarditis
Esophagus	60	58	55	72	70	68	Clinical stricture/perforation
Stomach	60	55	50	70	67	65	Ulceration, perforation
Small intestine	50	—	40	60	—	55	Obstruction, perforation/fistula
Colon	55	—	45	65	—	55	Obstruction, perforation/ulceration/fistula
Rectum	Volume: 100 cm ³		60	Volume: 100 cm ³		80	Severe proctitis/necrosis/fistula
Liver	50	35	30	55	45	40	Liver failure

TD, tolerance dose.

From Emami B, Lyman J, Brown A, et al. Tolerance of normal tissue to therapeutic irradiation. Int J Radiat Oncol Biol Phys 1991;21:109–122, with permission.

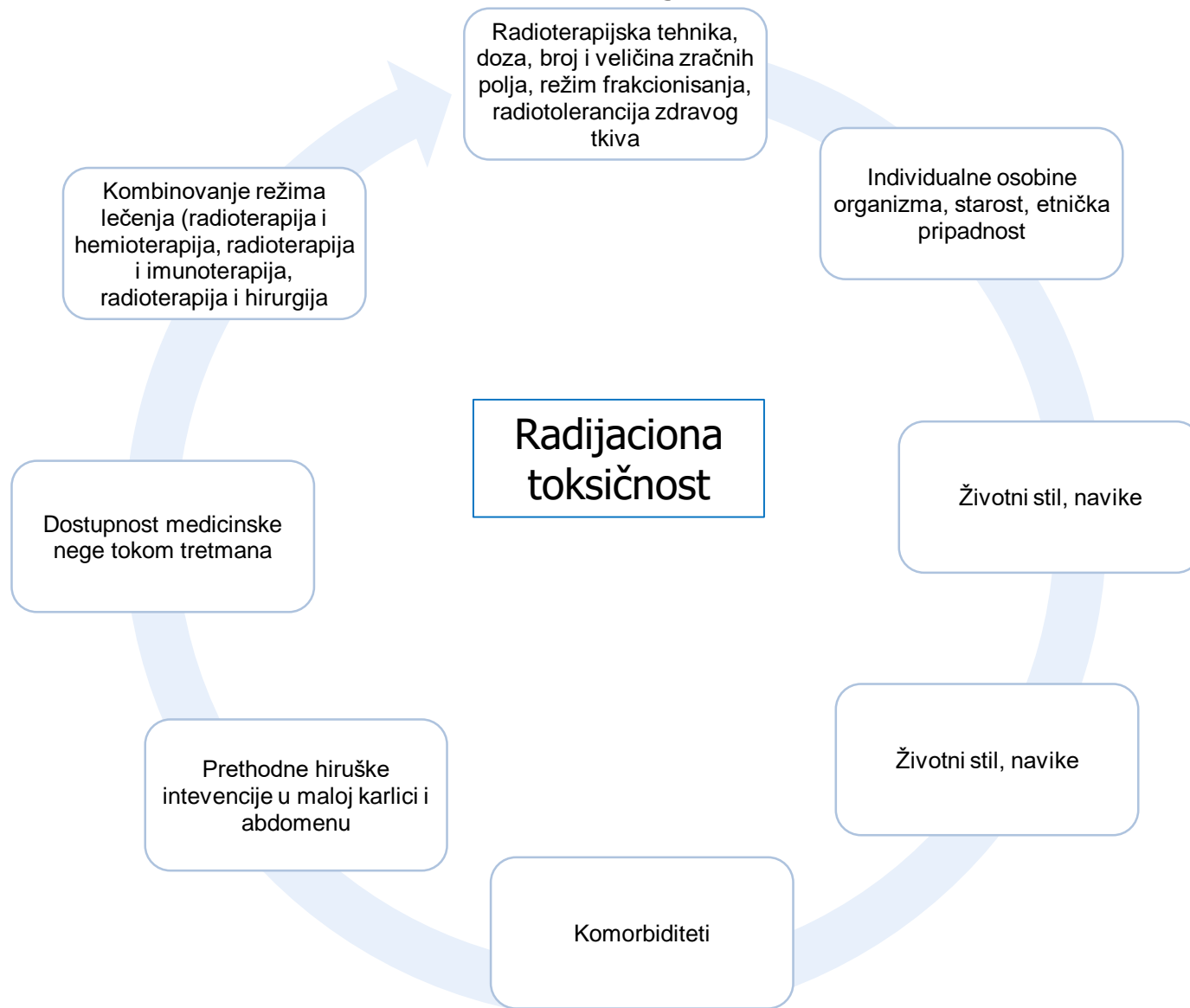
Intezitet radijacione toksičnosti

- Ireverzibilne komplikacije koje dovode do smrti ili teškog morbiditeta
- Ireverzibilna oštećenja povezana sa teškim morbiditetom
- Ireverzibilna oštećenja povezana sa minimalnim morbiditetom

Slika dostupna na: <https://www.pngwing.com/en/search?q=radioactive>

Faktori rizika za nastanak akutne i hronične radijacione toksičnosti

Tipovi radijacione toksičnosti

- Akutna toksičnost (od početka RT do 90 - og dana)
- Subakutna toksičnost (u anglo-saksonskoj literaturi od 90 - og dana do 6 meseci)
- Hronična toksičnost (od 90 - og dana, mesecima i godinama nakon sprovedenog lečenja)

Hipoplazija parenhimalnih ćelija

Promene u mikrovaskularnoj mreži

Promene u vezivnoj stromi

- Radiotolerencija organa od rizika
- Terapijske komplikacije
- Dozno volumni efekti zdravih tkiva

Dozno-volumni limiti za organe od rizika

- Standardno frakcionisanje
- Hipofrakcionisanje
- Stereotaksa
- Radiohirurgija

NIH Public Access Author Manuscript

Int J Radiat Oncol Biol Phys. Author manuscript; available in PMC 2012 August 31.

Published in final edited form as:

Int J Radiat Oncol Biol Phys. 2010 March 1; 76(3 Suppl): S3–S9. doi:10.1016/j.ijrobp.2009.09.040.

Quantitative Analyses of Normal Tissue Effects in the Clinic (QUANTEC): An Introduction to the Scientific Issues

Søren M. Bentzen, Ph.D., D.Sc.^a, Louis S. Constine, M.D.^b, Joseph O. Deasy, Ph.D.^c, Avi Eisbruch, M.D.^d, Andrew Jackson, Ph.D.^e, Lawrence B. Marks, M.D.^f, Randall K. Ten Haken, Ph.D.^d, and Ellen D. Yorke, Ph.D.^e

Tabela 1. Vrijednosti tolerantnih doza zračenja za pojedine vrste tkiva i organa - konvencionalno frakcionisanje.

Organ pod rizikom	Dozna ograničenja	Izvor
Brahealni plexus	Maks. doza < 66 Gy; $V_{50} < 5\%$	RTOG 0619
Moždano stablo	Maks. doza < 54 Gy; $V_{50} < 1\%$ $V_{10} < 1-10 \text{ cm}^3$	RTOG 0225 QUANTEC
Temporalni režanj	Maks. doza < 60 Gy; $V_{45} < 1\%$	RTOG 0225
Kičmena moždina	Maks. doza < 45 Gy Maks. doza < 50 Gy	RTOG 0623 QUANTEC
Kohlea	$V_{30} < 5\%$ Srednja doza < 45 Gy (uz cisplatin < 35 Gy)	RTOG 0615 QUANTEC
Unutrašnje i srednje uho	Srednja doza < 50 Gy	RTOG 0226
Optički nerv	Maks. doza < 54 Gy; $V_{45} < 1\%$ Maks. doza < 55 Gy	RTOG 0225 QUANTEC
Retina	Maks. doza < 50 Gy	RTOG 0539
Oči	Maks. doza < 50 Gy Srednja doza < 35 Gy	RTOG 0615, RTOG 0226
Očno sočivo	Maks. doza < 25 Gy Maks. doza < 7 Gy	RTOG 0615 RTOG 0539
Glotis	Srednja doza < 45 Gy	RTOG 0226
Faringealni konstriktori	Srednja doza < 54 Gy $V_{50} < 51\%$; $V_{45} < 60\%$	Caglar HB, Tishler RB, Othus M, et al. Dose to larynx predicts for swallowing complications after IMRT. Int J Radiat Oncol Biol Phys 2008;72(4):1110-8.
Usna šupljina	Srednja doza < 40 Gy	RTOG 0615
Jezik	Maks. doza < 55 Gy $V_{45} < 1\%$	RTOG 0225
Mandibula	Maks. doza < 70 Gy $V_{75} < 1 \text{ cm}^3$	RTOG 0225, RTOG 0615
Temporomandibularni zglobovi	Maks. doza < 60 Gy $V_{75} < 1 \text{ cm}^3$	RTOG 0225, RTOG 0615
Parotidna žlijezda	Srednja doza < 26 Gy (jedna parotida); $V_{30} < 50\%$ (jedna parotida); $V_{20} < 20 \text{ cm}^3$ (obje parotide) Srednja doza < 20 Gy (jedna parotida); srednja doza < 25 Gy (obje parotide)	RTOG 0912 QUANTEC
Jednjak	Srednja doza < 35 Gy $V_{34} < 15\%$; $V_{45} < 33\%$	RTOG 0920
Srce	$V_{60} < 33\%$; $V_{45} < 67\%$; $V_{40} < 100\%$	RTOG 0623
Pluća	Srednja doza < 20 Gy $V_{25} < 37\%$	RTOG 0623
Bubreg	$V_{50} < 33\%$; $V_{30} < 67\%$; $V_{23} < 100\%$ Srednja doza < 18 Gy; $V_{28} < 20\%$; $V_{23} < 30\%$; $V_{20} < 32\%$; $V_{12} < 55\%$	RTOG 0436 QUANTEC
Jetra	$V_{45} < 50\%$; $V_{30} < 100\%$ Srednja doza < 32 Gy (metastaze); Srednja doza < 28 Gy (primarni tumor jetre)	RTOG 0436 QUANTEC
Duodenum	Maks. doza < 60 Gy $V_{45} < 33\%$	Spalding AC, Jee KW, Vineberg K, et al. Potential for dose-escalation and reduction of risk in pancreatic cancer using IMRT optimization with lexicographic ordering and gEUD-based cost functions. Med Phys 2007;34(2):521-9.

Radiotolerencija normalnih oragana kod konvencionalnog režima frakcionisanja

Radijaciona toksičnost

Deterministički efekti -

postoji odnos između absorbovane doze i izazvanog oštećenja

Stohastički efekti -

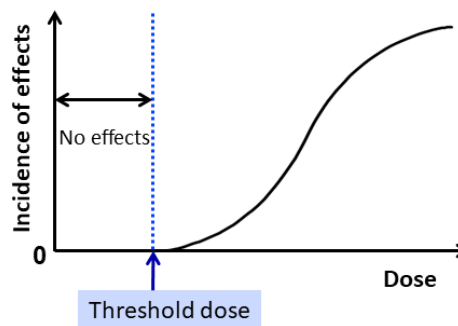
ne postoji korelacija između absorbovane doze i indukcije sekundarnog tumora

Deterministic effects

(Hair loss, cataract, skin injury, etc.)

When a number of people were exposed to the same dose of radiation and certain symptoms appear in 1% of them, said dose is considered to be the threshold dose.

(2007 Recommendations of the International Commission on Radiological Protection (ICRP))

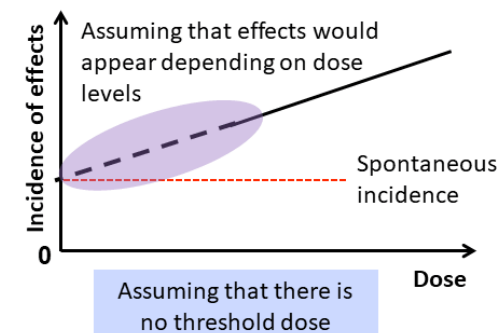

Stochastic effects

(Cancer, leukemia, hereditary effects, etc.)

Effects of radiation exposure under certain doses are not clear because effects of other cancer-promoting factors such as smoking and drinking habits are too large.

However, the ICRP specifies the standards for radiological protection for such low-dose exposures, assuming that they may have some effects as well.

Deterministic Effects (Tissue Reactions) and Stochastic Effects. Dostupno na:
<https://www.env.go.jp/en/chemi/rhm/basic-info/1st/03-01-04.html>

Kriterijumi za procenu prisustva i inteziteta neželjenih efekata lečenja

- *Common Terminology Criteria for Adverse Events (CTCAE) (poslenja verzija 5.0)*
- *Toxicity criteria of the Radiation Therapy Oncology Group (RTOG) and the European Organization for Research and Treatment of Cancer (EORTC)*
- *Late Effects Normal Tissue Task Force (LENT)-Subjective, Objective, Management, Analytic (SOMA) scales*

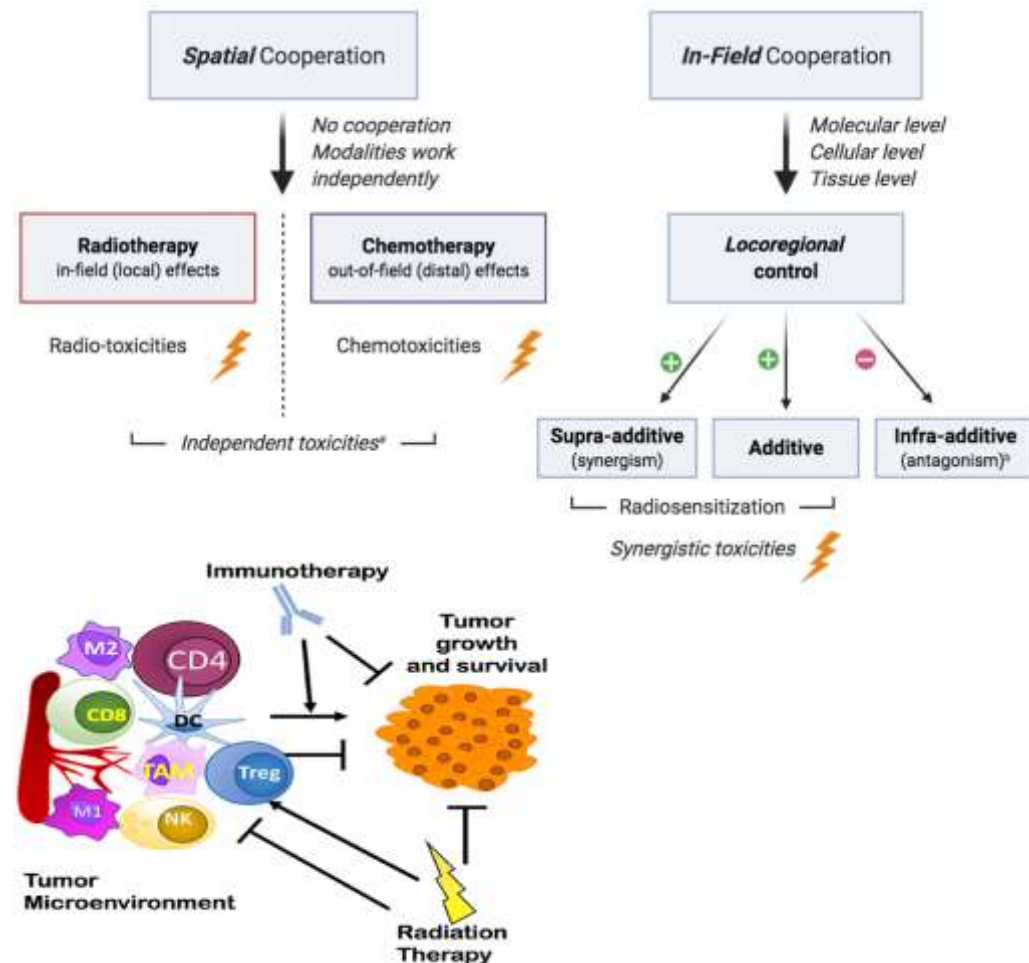
Kombinovani modaliteti lečenja i radijaciona toksičnost

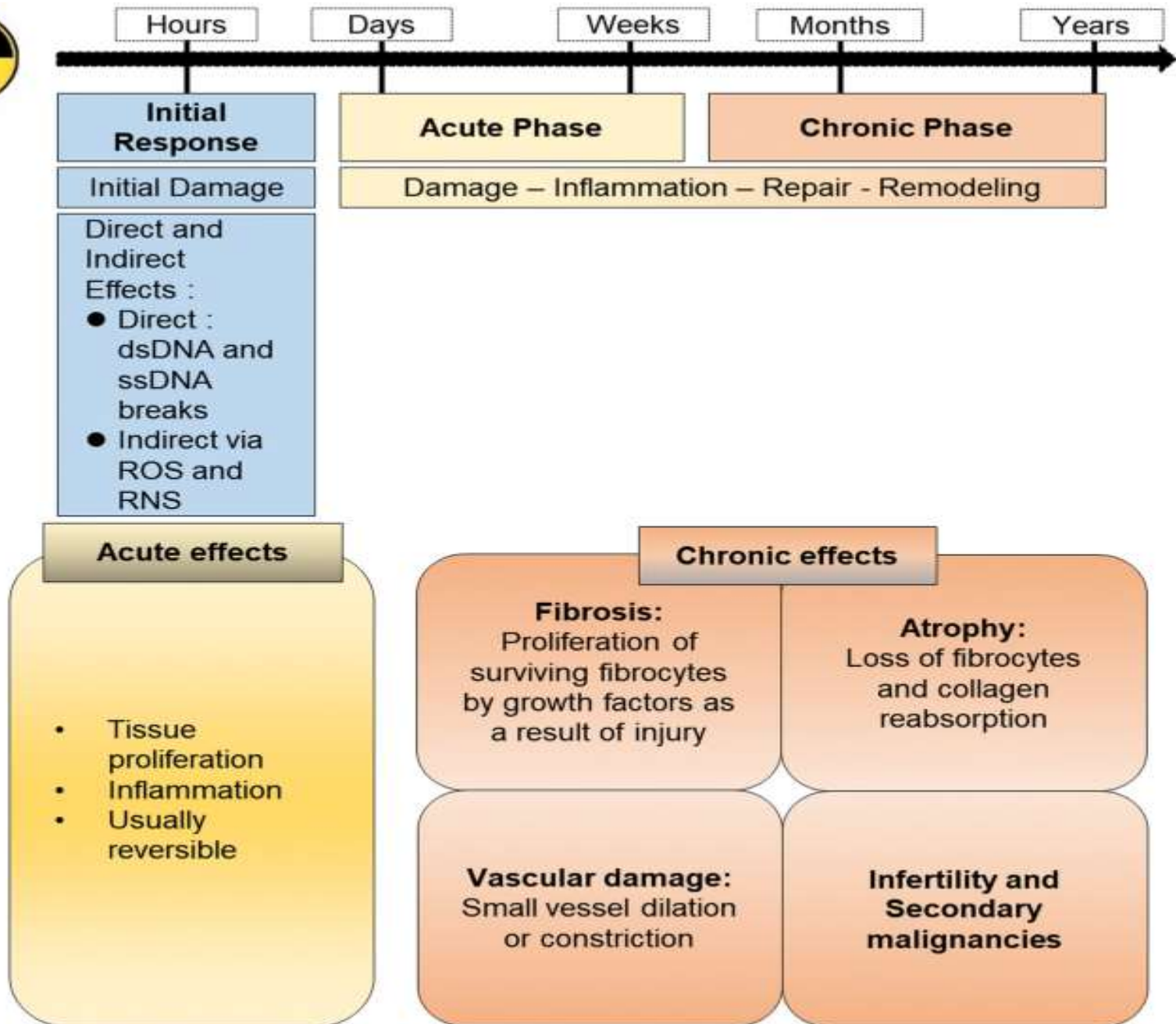
Hirurgija: povećava učestalost striktura, adhezija, dehiscencija, fistula, radionekroze

Hemioterapija: najčešće potencira željene i neželjene efekte radioterapije i obrnuto, povećava učestalost i intenzitet akutnih i kasnih komplikacija radioterapije

Imunoterapija: brojni su mehanizmi interakciju između ova dva modaliteta lečenja

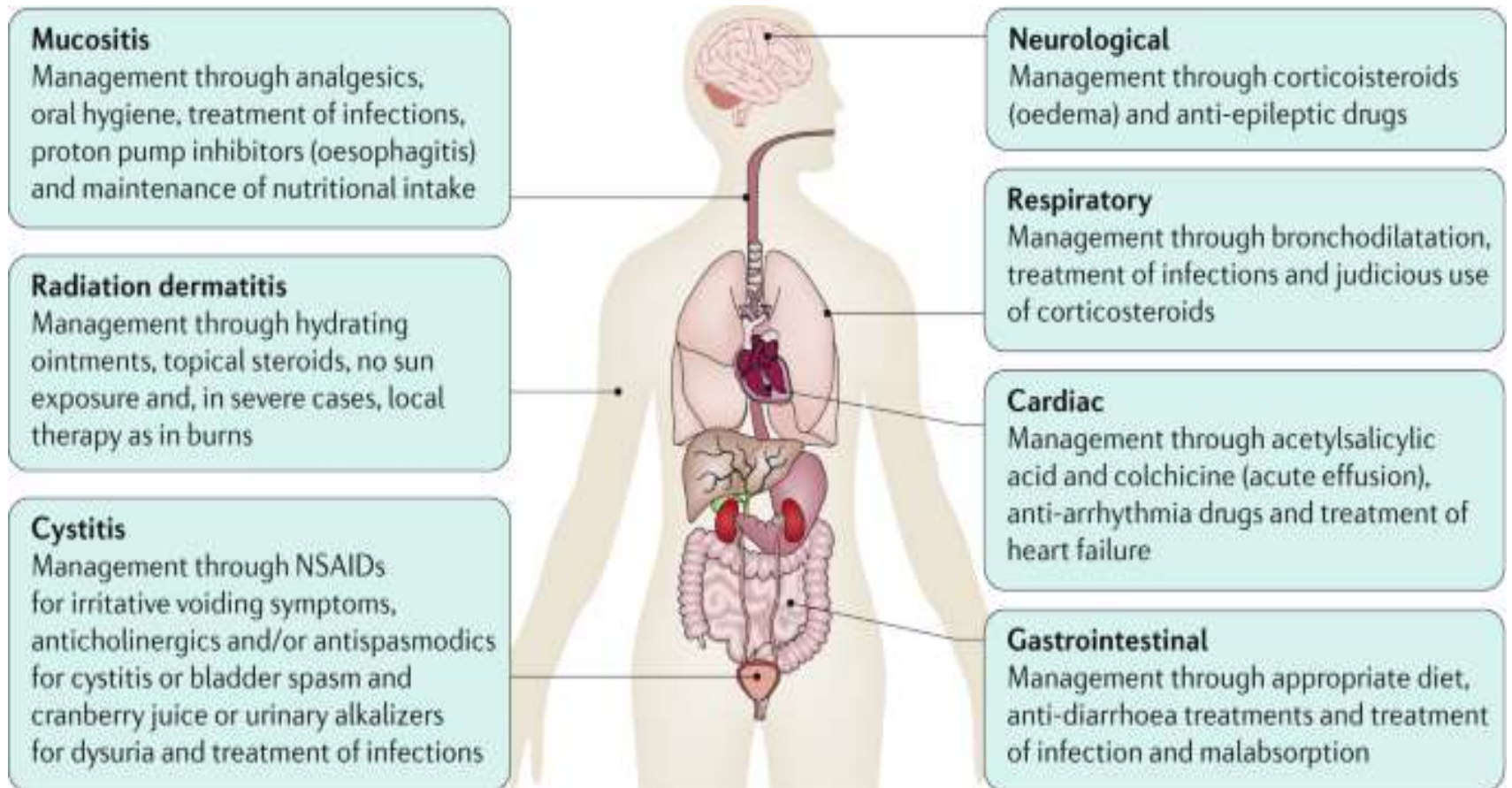
Hormonska terapija

Radijaciona toksičnost

Neželjeni efekti primene RT CNS-a

- **Akutne komplikacije** (uzrokovane indukovanim edemom, izmenjen mentalni status, glavobolja, mučnina, epi napadi ili znaci fokalnih neuroloških poremećaja)
- **Subakutne komplikacije** (sindrom somnolencije)
- **Kasne komplikacije:**
  - Fokalna radioneuroza (<10%)
  - Difuzna leukoencefalopatija
  - Neurofiziološka oštećenja – poremećaj intelektualnih funkcija, pad IQ
  - Cerebrovaskularne komplikacije
  - Sekundarni tumori CNS-a izazvani radijacijom (< 3%)
- Radijaciona oštećenja očnog sočiva, retine i optičkog nerva

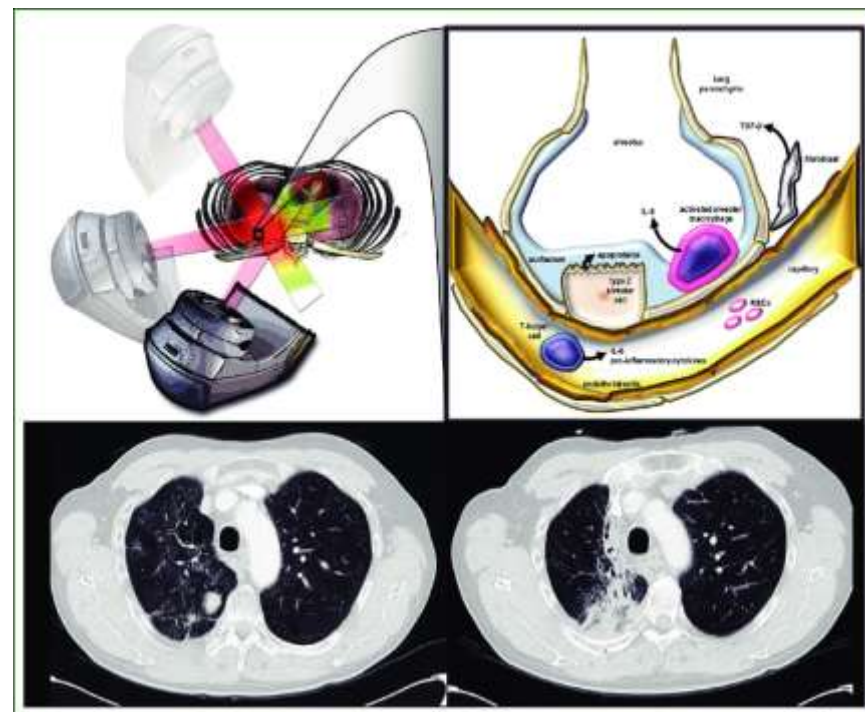

Slika dostupna na: Should I Worry About a Headache Only on One Side? At: <https://health.clevelandclinic.org/when-should-i-worry-about-a-one-sided-headache/>

Radijaciona toksičnost nakon radioterapije grudnog koša

- Radijacioni pneumonitis 1 do 3 meseca nakon RT dozom koja premašuje radiotoleranciju zdravog plućnog tkiva (oko 20 Gy aplikovanih na celi volumen pluća)
- Fibroza plućnog parenhima nastaje 1-2 godine nakon RT
- Radijacioni perikarditis
- Radijacioni ezofagitis
- Mijelopatija
- Radijaciona brahijalna pleksopatija

Palmer JD, Zaorsky NG, Witek M, Lu B. Molecular markers to predict clinical outcome and radiation induced toxicity in lung cancer. J Thorac Dis 2014;6(4):387-98.

Radiodermatis

Akútne reakcije na koži su dozno-zavisne:

- eritem
- pigmentacija
- epilacija
- suva deskvamacija
- vlažna deskvamacija

Kasne komplikacije:

- atrofija kože, lojnih i znojnih žlezda
- teleangiektazije
- subkutana fibroza
- induracija, zadebljanje dermisa i subkutisa
- radionekroza

Bernier J, Russi EG, Homey B, et al. Management of radiation dermatitis in patients receiving cetuximab and radiotherapy for locally advanced squamous cell carcinoma of the head and neck: proposals for a revised grading system and consensus management guidelines. *Ann Oncol* 2011;22(10):2191-200.

Radijacioni mukozitis tokom radioterapije respiratornih i gastrointestinalnih ograna

- Aktuni radijacioni mukozitis - se obično manifestuje nakon 10 frakcije
- Rezultat je zračenjem izazvani letalni efekat na bazalne ćelije epitelijuma mukoze
- Reakcije su reverzibilne, saniraju se nakon primene simptomatske terapije.
- U zavisnosti od inteziteta toksičnosti, planira se pauza u RT tretmanu.
- Kasni radijacioni mukozitis (atrofija, smanjena elastičnost, gubitak ukusa, skleroza, ulceracije, disfagija)

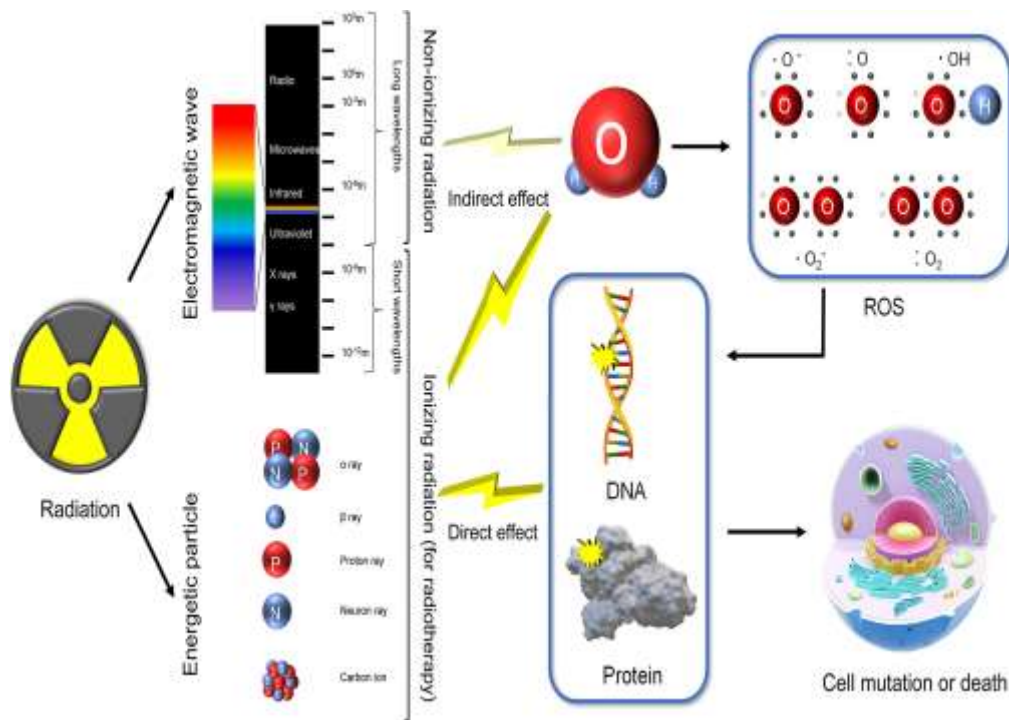
Gastrointesntilana radijaciona toksičnost

Akutne

- Ezofagitis
- Enterokolitis
- Radijacioni proktitis

Hronične

- Striktura
- Fibroza
- Ulceracije
- Adhezije creva
- Fistule

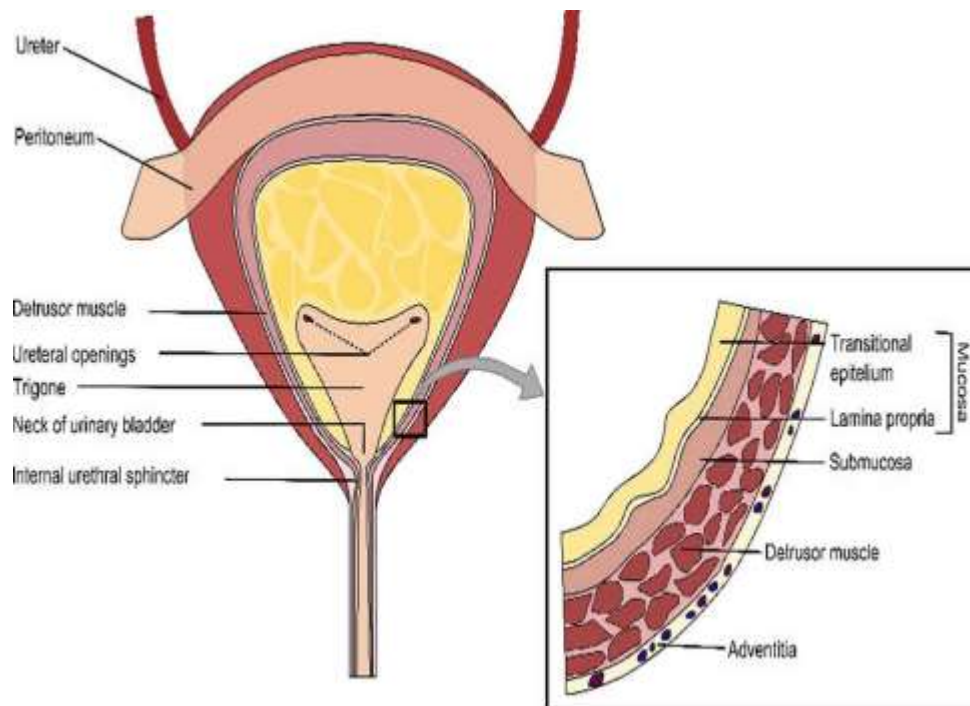
Genitourinarna radijaciona toksičnost

Akutna

- Cistitis

Hronične

- Hronični radijacioni cistitis
- Fibroza
- Ulceracije
- Fistule

Slika: Radiation cystitis. At: <https://healthjade.net/radiation-cystitis/>

Neželjeni efekti radioterapije tumora glave i vrata

Xerostomia
Tooth/root caries
Oral mucositis
Loss of taste
Fungal/bacterial/viral infections
Increased phlegm
Trismus
Osteoradionecrosis

Akutni radijacioni parotitis

- Javlja sa tokom i radioterapije glave i vrata
- Obzirom na radiosenzitivnost parotide, ubrzo nakon započinjanja radioterapije javljaju se simptomi kserostomije

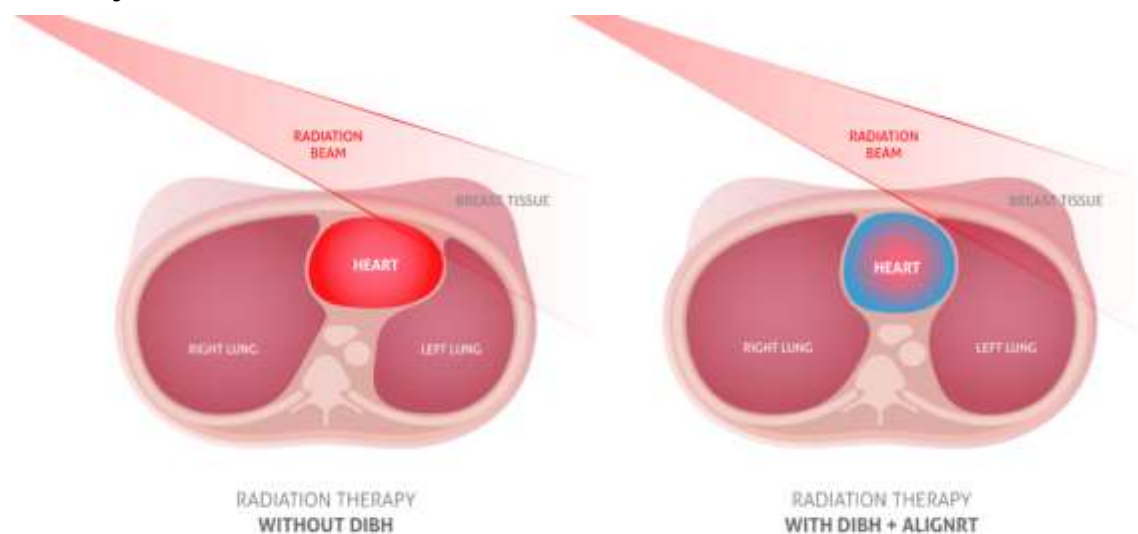
Radijaciona oštećenja srca i perikarda

Akutni eksudativni perikarditis

Kasna perikardijana efuzija
(tamponada srca)

Konstriktivni perikarditis

Pankarditis = kardiomiofibroza
(kardiomiopatija + konstrikcija
perikarda)

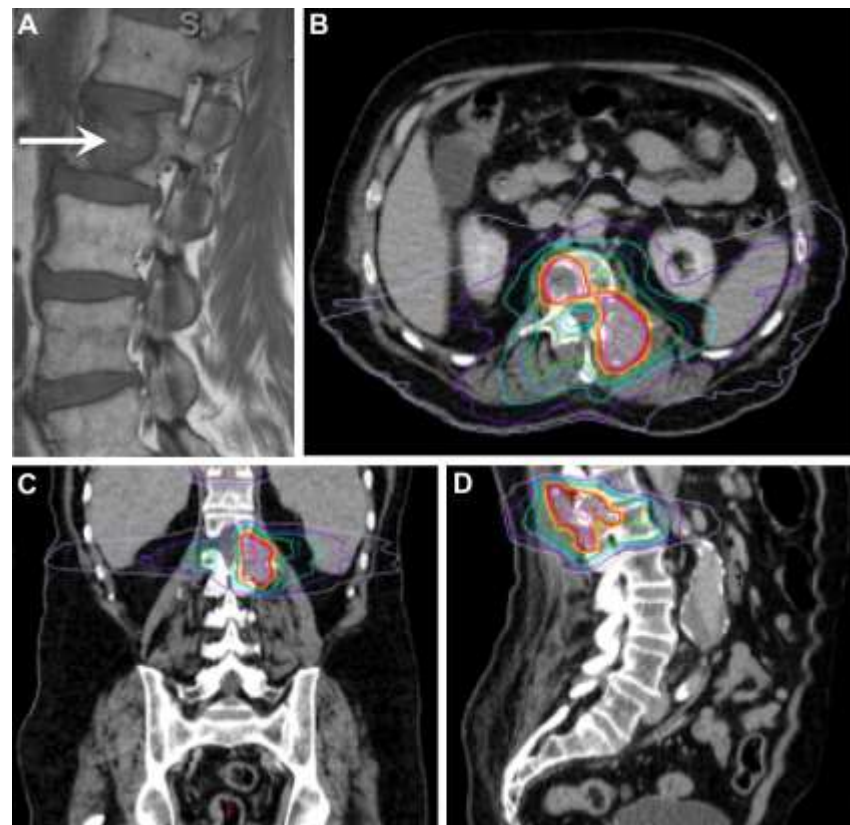

Radijaciona mijelopatija

Akutna radijaciona mijelopatija -
do 3 meseca posle RT

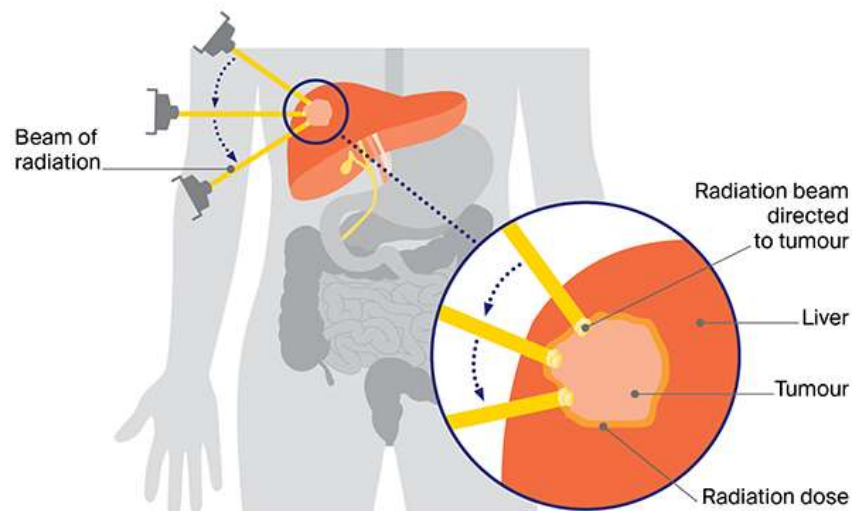
Demijelinizacija kičmene moždine

Kasna radijaciona mijelopatija -
msecima i godinama nakon RT,
najčešće nakon latentnog perioda

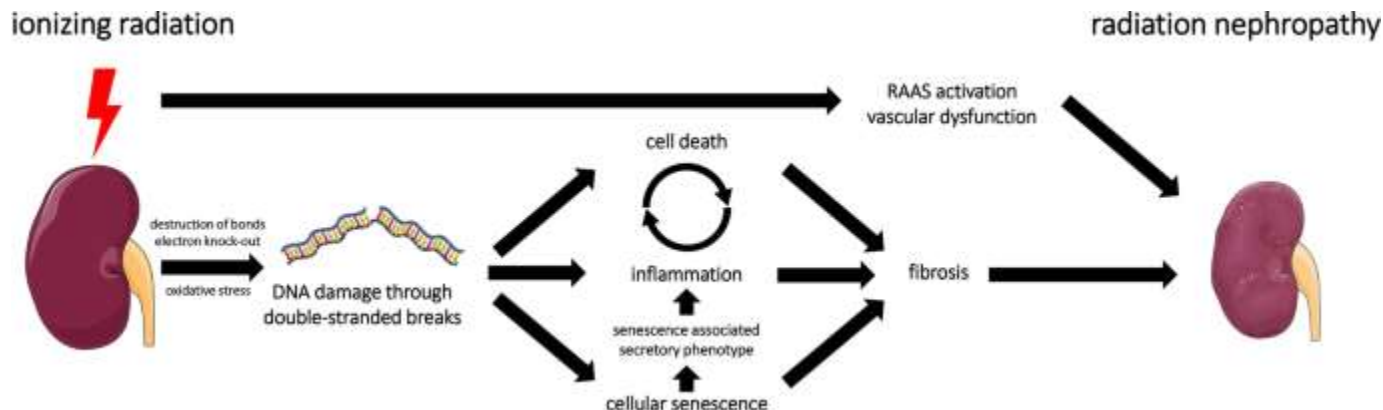

Radijaciona oštećenja jetre

- SBRT ili konvencionalni režimi lečenja
- Oštećenja nastala ozračivanjem primarnih ili sekundarnih tumora
- Oštećenja jetre kao organa od rizika
- U osnovi oštećenja venookulzivni poremećaj
- Simptomi 4-8 nedelja nakon RT (hepatomegalija, ascites, skok trasaminaza, ikterus, encefalopatija, bol u predelu desnog rebarnog luka)
- **Radijaciono oštećenje jetre** (*Radiation-induced liver disease - RILD*)
- **Oštećenje jetre nakon kombinovanog lečenja** (*Combined modality induced liver disease - CMILD*)
- **Postiradijaciona fibroza**

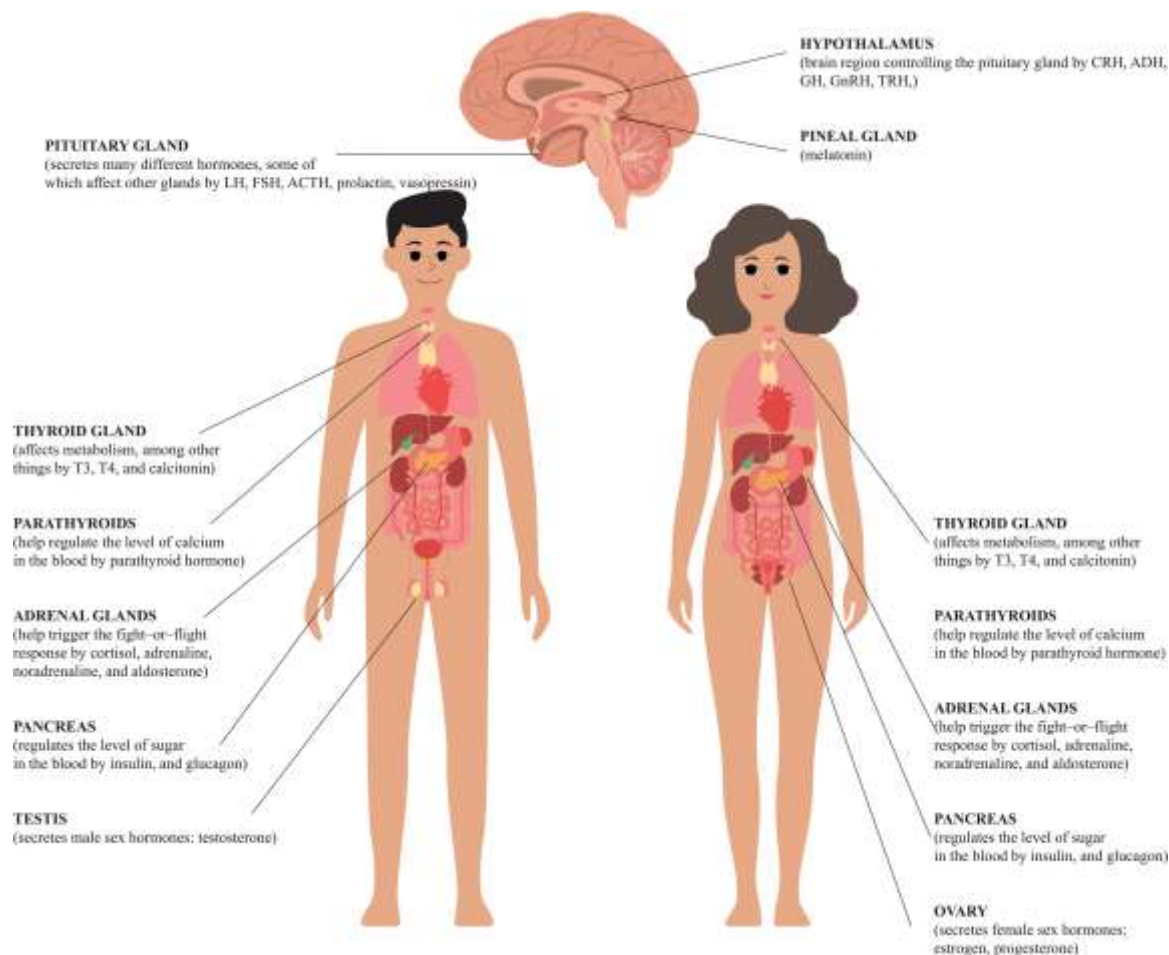

Renalna radijaciona toksičnost

Akutna ili hronična radijaciona oštećenja bubrega
Reverzibilna ili ireverzibilna oštećenja

Radijaciona oštećenja endokrinog sistema

HHS Public Access

Author manuscript

Clin Oncol (R Coll Radiol). Author manuscript; available in PMC 2020 October 14.

Published in final edited form as:

Clin Oncol (R Coll Radiol). 2019 March ; 31(3): 199–207. doi:10.1016/j.clon.2019.01.002.

Pediatric Normal Tissue Effects in the Clinic (PENTEC): an international collaboration to analyze normal tissue radiation dose-volume-response relationships for pediatric cancer patients

Louis S. Constine^a, Cécile M. Ronckers^{b,c}, Chia-Ho Hua^d, Arthur Olch^e, Leontien C. M. Kremer^{b,c}, Andrew Jackson^f, Soren M. Bentzen^g

Highlights

- RT for pediatric cancer can cause long-term adverse normal tissue effects
- Radiation damage depends on the radiation dose and volume, and developmental status
- For some organs, chemotherapy can exacerbate the effects of radiation
- PENTEC seeks to increase knowledge about pediatric RT dose constraints for organs
- Radiation dosimetric data should be precisely reported in pediatric RT studies

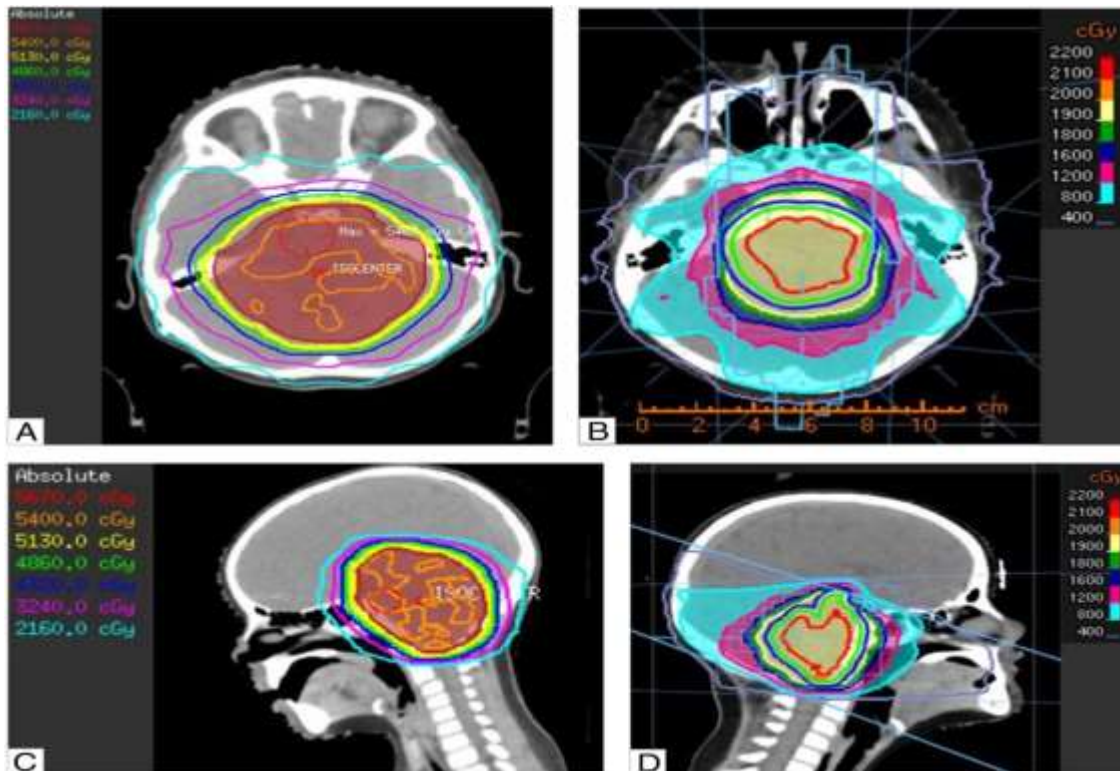
Radioterapijaska toksičnost u pedijatrijskoj populaciji

- **Akutna toksičnost:** eritem, mukozitis, nausea, diarea
- **Subakutna toksičnost**
- **Jetra**
- Radijaciona hepatopatija može se javiti 1-3meseca posle RT i podrazumeva hepatomegaliju, ascit, trombocitopeniju i povišene transaminaze.
- Primena Actinomicina D posle zračenja jetre je dodatni rizični faktor
- **Pluća**
- Zavisi od doze i volumena pluća uključenog u RT polje
- “Kupanje pluća” (Whole lung irradiation)- u okviru TBI, Wilms'tumor, Ewing'sarcoma
- Radijacioni pneumonitis srednjeg stepena: suvi kašalj i blaga dispnea
- Interakcija između HT lekova i zračenja pluća; posebno treba izbegavati primenu busulfana i RT pluća

- **Centralni nervni sistem**

- “Sindrom somnolencije” javlja se kod 50% dece, 6 nedelja posle kranijalne iradiacije i vezan za prolaznu demielinizaciju
- *L’Hermitte’s sign* se sastoji od električnih simptoma koji zrače duž kičme prema ekstremitetima. Može se javiti posle RT gornjeg segmenta kičme (radioterapija medijastinuma kod HB)
- U okviru prva 2 meseca posle RT tumora mozga, može se javiti prolazno pogoršanje neuroloških simptoma i znaka

- **Centralni nervni sistem**

Radionekroza

- Retko se javlja ispod doze od 60Gy, sa latentnim periodom od 6 meseci do 2 godine
- Direktan efekat na gliju
- kod 50% dece koja su imala intersticijalnu implantaciju koja se primenjuje kod rekurentnih tumora mozga dece posle radikalne transkutane RT

Nekrotizirajuća leukoencefalopatija

- Nakon kranijalne radijacije primene visoke doze metotreksata u lečenju dece sa leukemijom. Klinički se javlja ataksija, letargija, epilepsija, spastičnost i pareza.

Neuropsihološki efekti

- Niži IQ, oštećenje neurokognitivnih funkcija
- Ozbiljnost neuropsiholoških kasnih efekata korelira sa uzrastom deteta

Bubrezi

- 2-3 godine posle radioterapije
- Ovaj rizik se povećava posle doze 15Gy na oba bubrega

Interakcija sa drugim vidovima lečenja

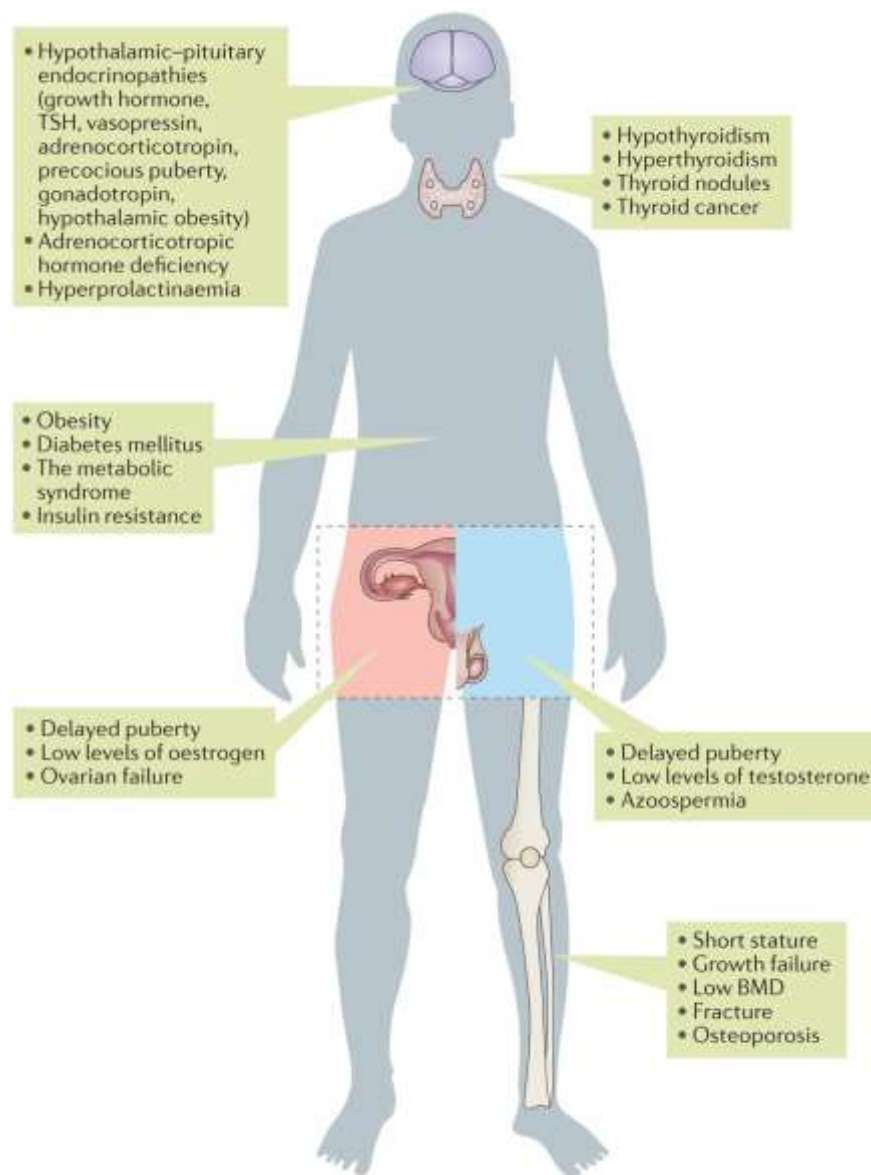
- HT-RT često prisutni u pedijatrijskim protokolima
- HT-RT interakcija kompleksna i slabo razjašnjena
- „*spatial cooperation*“ kada se HT i RT kombinuju da bi se ostvarila njihova različita uloga u različitim anatomskim mestima
- Pobošljanje terapijskog odnosa (therapeutic ratio)
- Pojačanu reakcije kože i mukoze - RT posle primene aktinomicina D (the „*recall phenomenon*“)
- Pojačanu toksičnosti na mokraćnu bešiku posle primene ciklofosfamida,
- Pojačanu CNS toksičnost posle primene metotreksata, citosin arabinoze ili busulfana
- Pojačana toksičnost koštane srži kod primene RT širokim poljima i mnogih mijelotoksičnih hemioterapijskih agenasa
- RT i antraciklina (doxorubicin) pojačana toksičnost na strukturama srca

Endokrini sistem

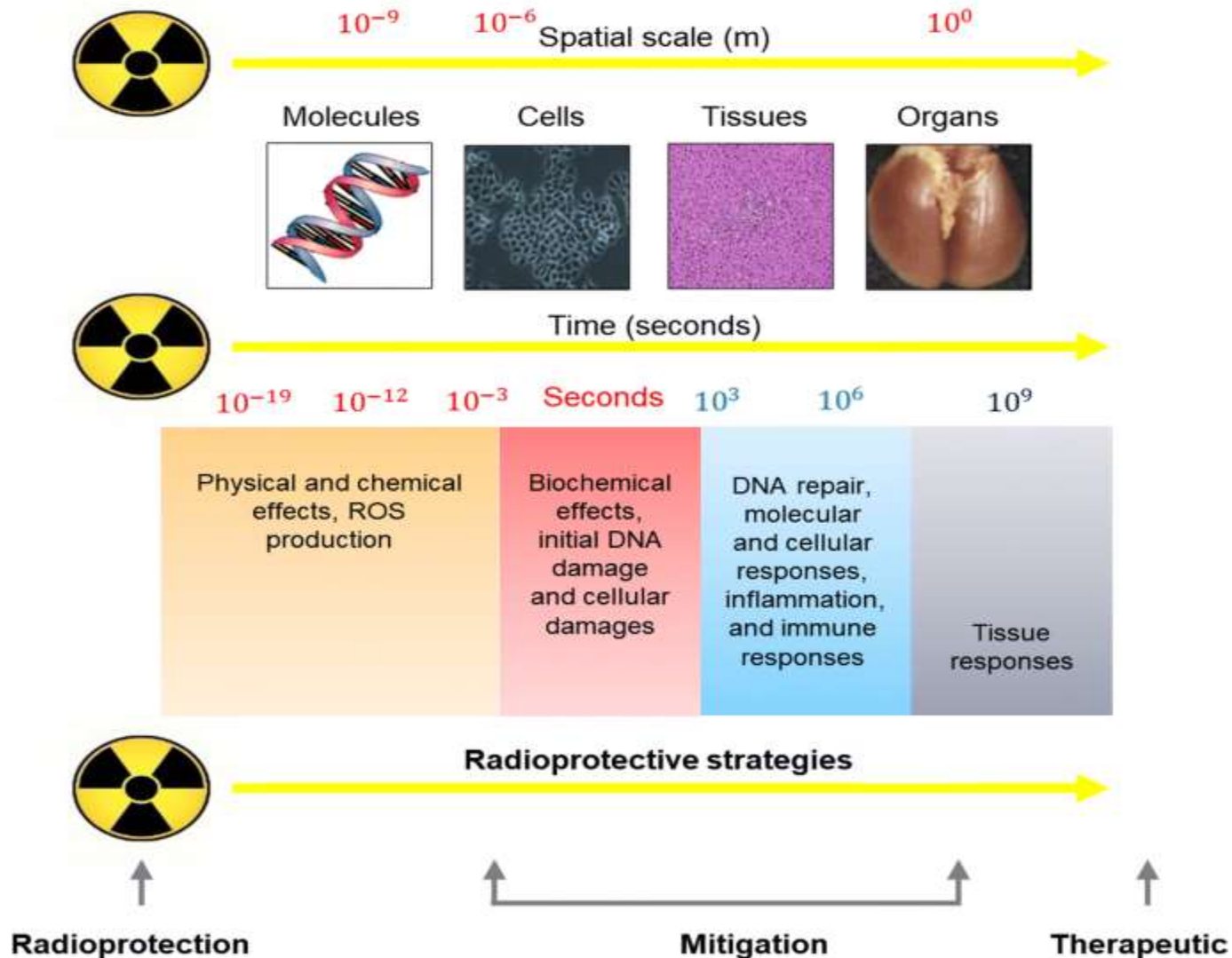
Nakon RT endokranijuma, vrata

Reproduktivni sistem

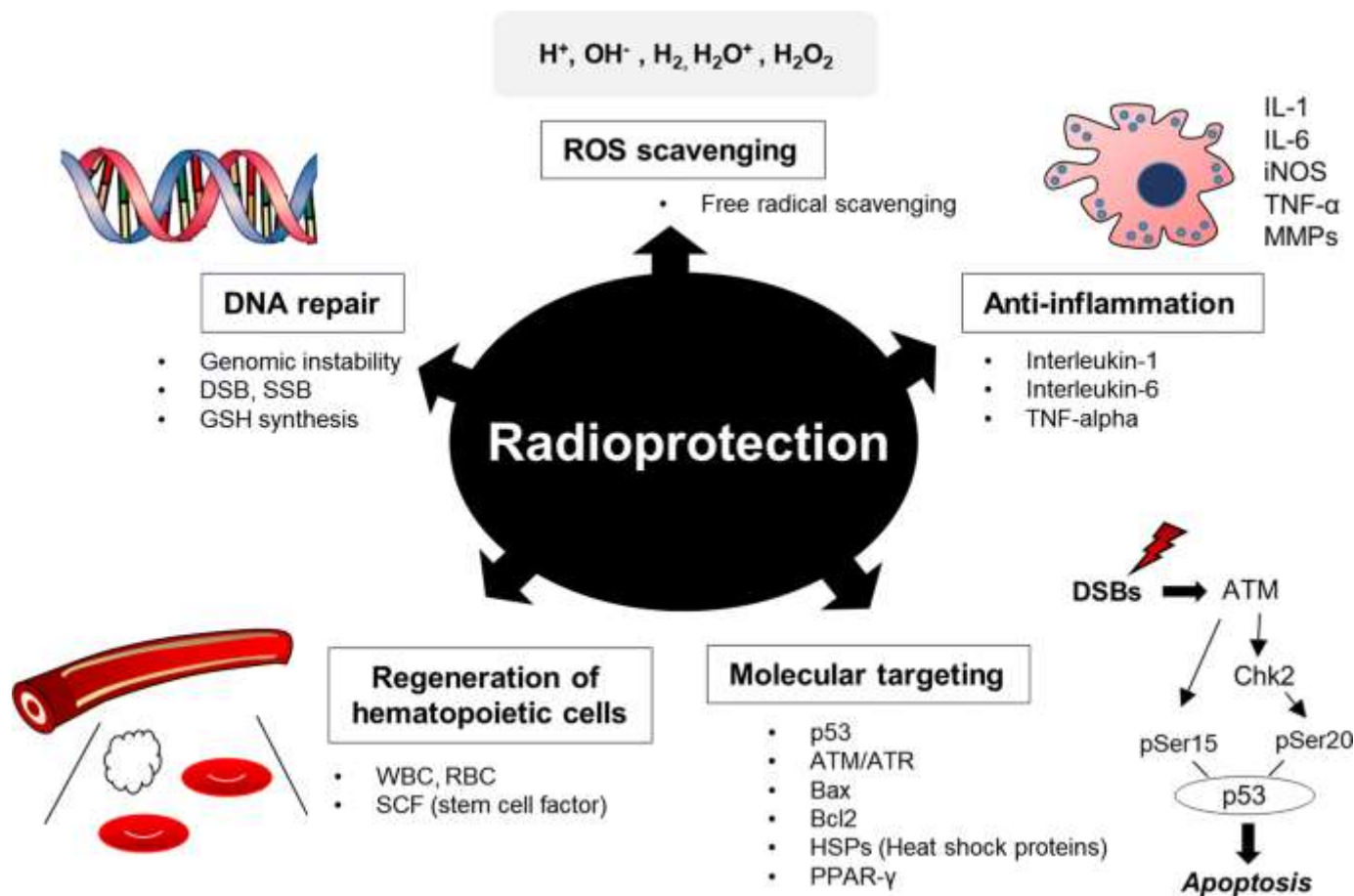
- Kod dečaka germinativni epitel je vrlo senzitivna na niske doze zračenja
- Kod odraslih muškaraca, prolazna oligospermija je viđena posle 2Gy, ali spori oporavak se može javiti posle 2-5Gy
- Kod devojčica ćelije ovarijuma su isto senzitivne na RT. Posle 12Gy u 6 frakcija whole body irradiation retko se može ostvariti trudnoća

Radioprotektori, mitigatori i terapija radijacionih oštećenja

Radioprotektori i mitigatori

Tretman manifestacija radijacione toksičnosti

- Procena prisustva i intenziteta toksičnosti (definisanje gradusa)
- Definisanje tipa toksičnosti (akutna ili hronična)
- Analiza interakcije sa drugim terapijskim modalitetima lečenja
- Postupanje u zavisnosti od gradusa (praćenje u pojačan nadzor pacijenta, simptomatsko lečenje i nastavak RT, pauza u RT tretmanu, hospitalno lečenje komplikacija)

Redukcija inteziteta toksičnosti

- Prventivne mere
- Nacionalni i institucionalni protokoli za lečenje radijacione toksičnosti
- Evropski i svetski protokoli za lečenje radijacione toksičnosti

HVALA NA PAŽNJI!

